

Többlétérték hozzáadása disszertációkat tartalmazó intézményi repozitóriumokhoz

Az intézményi repozitóriumokat az intézmény saját tudományos publikációinak összegyűjtésére, archiválására és közzétételére hozzák létre. Fő jellemzőjük, hogy nagyon sokfélék lehetnek a funkcióik, szolgáltatásaik, működtetési politikájuk stb. tekintetében, két dologban azonban mindig meg egyeznek: teljes szöveghez adnak hozzáférést és megfelelnek a nyílt hozzáférés mozgalom (open access) által megkívánt OAI protokollnak, vagyis tartalmuk „aratható”.

Jelen cikk a disszertációkat és téziseket tartalmazó repozitóriumokat vizsgálja. Az *OpenDOAR (Directory of Open Access Repositories)* jegyzékében a repozitóriumok mintegy felénél, 1100 helyen jelzik disszertációk gyűjtését, a másik nagy nemzetközi nyilvántartó, a *ROAR (Registry of Open Access Repositories)* pedig több mint 200 olyan szolgáltatást jelez, ahol 100%-ban disszertációkat gyűjtenek. A *Tézisek és Disszertációk Digitális Könyvtári Hálózatának (NDLTD = Networked Digital Library of Theses and Dissertations)* közös katalógusa több mint egymillió tézist és disszertációt tartalmaz, melyek döntő többsége intézményi repozitóriumokban található. Ez jó hír, de azért a kérdés felvetődik: hogyan lehet a repozitóriumok hozzáférhetőségét, hatását, elfogadottságát növelni. Nem elég ugyanis a tartalmakat feltölteni a szerverekre, további értéknövelő funkciókat, szolgáltatásokat kell hozzáadni a repozitóriumokhoz.

A szerző módszere az volt, hogy 13 disszertációt tartalmazó repozitóriumokkal foglalkozó nemzeti és nemzetközi tudományos konferencia előadásait nézte végig, összesen 54 írást, melyeket a bibliográfia a cikk végén fel is sorol. Ezeket összegezve az értéknövelés öt lehetséges útját nevezi meg és részletezi őket.

1. Minőség

Egy jó repozitórium a kiválasztás feltételeként nemcsak szabványokat és kritériumokat nevez

meg, hanem kommunikálja és elő is mozdítja ezt a szerkesztői politikát. A disszertációkat zsűri ellenőrzi, preprinteket és ellenőrizetlen saját archiválást nem engedélyez. A disszertációk vagy végighaladnak az intézmény által szabályozott helyi doktori eljárás elfogadási folyamatán vagy az archiválási folyamat tartalmaz egy formális intézményi validálási pontot. Ugyanez vonatkozik a régebbi, csak nyomtatott formában létező disszertációk digitalizálása után történő bekerülésre.

2. Jó és szabványos metaadatok

A jó minőségű és sok metaadattal ellátott rekordok hozzájárulnak a jó kereshetőséghez és tudományometriai elemzések végzéséhez. Különösen fontosak a metaadat-szabványok a kis és közepes méretű intézmények számára és a DART-Europe-hoz hasonló hálózatokban. A DART az OAI Dublin Core egyszerűsített formáját alkalmazza. Akármelyik metaadatsémát is használja azonban a repozitórium, annak rugalmasnak és más formátummá könnyen konvertálhatónak kell lennie.

3. Formátum

Az adattár formátuma legyen jól kereshető, nyitott és alkalmas a hosszú távú megőrzés céljaira. Ezen túlmenően biztosítsa az intelligens kiaknázhatóságot, vagyis az adatokat lehessen importálni és újra felhasználni. Tárolásra elfogadott formátumok az MS Office Word és az Adobe PDF, de vannak olyan repozitóriumok, amelyek elfogadják az XML, LaTeX, Postscript vagy RDF formátumokat is. Retrospektív digitalizálás után szükséges az OCR-ezés (a szövegek újra felismertetése) és azt követően a kereshető szövegfájlok létrehozása.

4. Interoperabilitás

A disszertációkra való rátalálást és hozzáférhetőségüket nagymértékben elősegíti az, ha háló-

zatba kerülnek és kapcsolódnak egymáshoz. A hálózat lehet nemzeti vagy nemzetközi. A már említett NDLTD a legjobb példa a nemzetközi hálózatra. Az Egyesült Királyságban az EThOS a nemzeti hálózat, Franciaországban a STAR rendszer. Az interoperabilitás megvalósításához elkerülhetetlen a szabványos tárolási formátumok használata, az arathatóság biztosítása (OAI-PMH) és az intézmény által kinyilvánított közösségi akarat a csatlakozáshoz, nem utolsósorban egy nemzeti aggregációs pont létrehozása a repozitóriumok hálózatba szervezésére.

5. Szolgáltatások

Az alaplehetőségeken túl (keresés, böngészés biztosítása) a használat növelésének érdekében kiegészítő további szolgáltatásokra is szükség lehet, az alábbiak példák további lehetséges hozzáadott értékekre:

- közösségi média funkciók bevezetése: vitafórum, megjegyzések megtételének lehetősége,
- közös, egységesített keresés (federated search),
- használati statisztikák, tudománymetria, időzettség,
- tézisek bemutatása videofelvételen,
- Print on Demand (igény szerinti nyomtatás) bevezetése,
- szerzői jogi védelmi opciók, Creative Commons licencelés,
- többféle formátumú archiválás.

A fentiek közül vannak egyszerűen megvalósítható fejlesztések, mások viszont komoly ráfordítást igényelnek. Általánosságban elmondható, legyenek a repozitóriumi szolgáltatások rugalmasak, könnyen és gyorsan alkalmazhatók, felhasználóbarátok és más szolgáltatási környezetbe is integrálhatók (pl. e-learning).

Ez az öt „hozzáadott érték” már nem új, tesztelték és alkalmazták őket, de mégsem általános érvényű, bevezetésük függ az intézmény nyílt hozzáféréshez való viszonyától, elkötelezettségétől és attól is, hogy mennyit hajlandó áldozni minderre.

Két másik kihívást is fel kell ismerniük a repozitórium üzemeltetőknek: jövőorientáltaknak kell lenniük és a tudományos kommunikáció várható átalakulásának elébe kell menniük.

A PhD disszertációkhoz gyakran mellékelnek egyéb anyagokat is, pl. videókat, multimédiás alkalmazásokat, képeket, táblázatokat, zenét, stb. Ezek gazdag forrásai a kutatásnak, vagyis a keresési és hozzáférési lehetőségeket ezekre is jó, ha kiterjesztik. Az ilyen anyagok befogadása háromféle hatást gyakorol a repozitóriumokra:

- A repozitóriumnak támogatnia kell a szöveges formátumokon kívül az audiovizuális formátumokat.
- A repozitóriumhoz innovatív szolgáltatási környezetet kell biztosítania az intézménynek az adattárak és más formátumú anyagok közzétételében.
- Az intézménynek meg kell vizsgálnia az adattárak és egyéb anyagok közzétételének jogi feltételeit.

A repozitóriumok adattömegeinek a jelenlegi kutatási információs rendszerekbe (CRIS = *Current research information system*) történő még hatékonyabb integrálása és az adatok, például a *Közös Európai Kutatási Információs Formátum* (CERIF = *Common European Research Information Format*) szerinti cseréje érdekében alapvető például az egységes azonosítók használata a személyek (PersID, DAI ...), struktúrák (OrgID ...), publikációk (RefID, DOI...) esetében.

Az intézményeknek repozitóriumuk sikere érdekében az open access mozgalom melletti elkötelezettségükön túl jó információkra alapuló egyértelmű és tudatos döntéseket kell hozniuk technikai és stratégiai szinten is.

/SCHÖPFEL, Joachim: *Adding Value to Electronic Theses and Dissertations in Institutional Repositories*. = *D-Lib Magazine*, 19. köt. 3/4. sz. 2013./

(Burmeister Erzsébet)